

דף קסא

ולא אמרו מחק פסול אלא במקום שריר וקיים' — ושם פסול אף אם קיים את התיקון בסוף — שמא הוסיף בו דברים, שהרי יש שם מקום פנוי, והוסיף דברים וקיים את מה שכתב על המחק. אבל אם המחיקה נמצאת במקום שניכר שאין שייך לכתוב שם 'שריר וקיים' — אין חשש, שהרי חזר בסוף וקיים את התיקונים שלמעלה. ולא רק בשטר מקושר שחתימות העדים מאחוריו, אלא גם בגט פשוט חוששים שהוסיף דברים בין הכתב לחתימות העדים (ערמב"ם — מלוה כו, ח וריטב"א).

'ליחוש דלמא כתיב מגואי מאי דבעי ומחתים סהדי יתירי מאבראי, ואמר, אנא לרבות בעדים הוא דעבדי' — והחתים עדים נוספים כנגד מה שהוסיף בפנים, ואותם עדים כשחותמים, לא יחקרו על הדבר, כי סבורים שאין בכך כלום מכיון שרואים שעדים חתומים בו (ר"ן). ויש שנראה מדבריהם לפרש שחוששים שמא זייף חתימות נוספות, כי השטר יוכל להתקיים בחתימות הראשונות (כן משמע בשו"ת רשב"ץ ח"ב נו. וכן יש לפרש בכוונת התוס'. אך אולי כוונתו שיחתים עדים ממש — ע' פסקי הרי"ד. וצ"ע).

(ע"ב) 'ודלמא בשמיה דאבוה חתם?' — תימה, וכי משום 'ודלמא' היא השטר כשר? וצריך לפרש שמקשה כיצד מתקנים באופן שיכול לבוא לידי קלקול, שמא ימצא עד שידוע שחותם לעתים בשם אביו או שעושה סימן בו, ואז יוכל בעל השטר לזייף (מרומי שדה). והג"ר אלחנן וסרמן ייסד מכאן שכן הוא דין שטר, להעמידו תמיד בחזקת כשרות ולא לחוש לזיוף, ואפילו על ידי ספק של צד רחוק. (ע' קובץ שעורים. וראה כו"ב ברשב"ם להלן קעא. ד"ה שטר מאוחר) שכיון שמדאורייתא עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בב"ד, לכך בספק מוקדם ספק מאוחר מעמידים השטר על כשרותו).

'רב צייר כוורא, ר' חנינא צייר חרותא' — ע' רשב"ם. 'ול' נראה: זה דקדק ונזהר בדגים גדולים לכבוד שבת, כדאיתא בפרק 'כל כתבי', וזה בתמרים גדולים' (חכמת שלמה. וע' חולין פד. ובספר מגדים חדישים — שבת קיח:).

'כל מקושר שאין עדין כלין בשיטה אחת — פסול' — (עתוס' כמה פירושים). והרי"ד (בפסקיו) פרש שכולם יחתמו כנגד אורך שיטה אחרונה מאחוריה, שאם יחתנה — יחתוך כל החתימה. אי נמי: כל עד בשורה נפרדת, והראשון חותם למטה, וזה שלאחריו למעלה הימנו, וכן השלישי, ואזי אם יחתוך השיטה, יחתוך העד עמה ושוב אין בשטר שלש חתימות.

'וצריך שיחזור מענינו של שטר בשיטה אחרונה' — שיטת התוס' שאם לא החזיר מענינו של שטר בשיטה אחרונה — השטר כולו פסול, ואף על פי שהשאר שורה אחת ריוח בסופו — לפי שהשטר לא נעשה כתיקון חכמים, ולכן גזרו לפסול השטר בין אם יש לפנינו חשש שזיפו, בין אם אין חשש. ואולם רוב הפוסקים כתבו שלא נפסל השטר כולו אלא שאין למדים משיטה אחרונה. ועצה טובה נתנו לו חכמים כדי שלא יבוא לידי הפסד, שהשיטה האחרונה היא ענינה חזרה בלבד ולא דבר חדש (ערשב"ם, רמב"ם, רמב"ן, ר"י הזקן, רשב"א, ריטב"א, נמו"י; טשו"ע ורמ"א חו"מ מד, א).

וכתב הש"ך (שם סק"ג וע"ש בסקכ"א) שלפי דעה זו, אם השאיר שורה ריוח בין הכתב לעדים — אין לפסול את השורה האחרונה, כי אין כאן חשש זיוף, שהרי העדים אינם מרחיקים יותר משורה אחת מהכתב, ואף אם יבוא להוסיף דברים בריוח — לא נלמוד מאותה תוספת כלום. ואולם הסמ"ע (שם סק"ב) כתב שלא חילקו חכמים בתקנתם, ולעולם השיטה האחרונה שבשטר אין למדים הימנה.

(וכן משמע מתוך דברי רבנו יונה, כמוש"כ ר' מאיר שמחה בחידושו. וכן נקט שם לעיקר למעשה. ובספר חדושים ובאורים (כא, סוף סק"א) תמה, הלא לשיטה זו אין כאן תקנה אלא הנהגה טובה, והיכן מצינו בש"ס שגזרו לפסול? ולכאורה נראה שכשאמרו 'אין למדין משיטה אחרונה' משמעות הדבר השורה האחרונה הכתובה.

אמנם בדברי הרמב"ן להלן (קסג:) מבואר שאם העדים השאירו שורה ריוח — למדים משורה אחרונה של שטר, וכמו שכתב הש"ך בשמו. וצ"ע בדברי הב"ח שכתב שלהרמב"ן אין למדים אף בכה"ג משום גזרה).

דף קסב

(ע"ב) 'איבעיא להו שיטה ומחצה מאי...' — יש מפרשים שהניח חלק עובי של שורה ומחצה. ויש מפרשים משך שורה ומחצה (ע' בפירוט בשאלות ותשובות לסיכום).

'היו ארבעה וחמשה עדים חתומין על השטר ונמצא אחד מהן קרוב או פסול, תתקיים עדות בשאר' — כבר דנו הראשונים מדוע לא נפסל השטר כדין כת עדים שנמצא אחד מעדיה קרוב או פסול, שנפסלה הכת כולה. ומובא בשם הגר"ח הלוי לפרש שבעדות בשטר אין דבר שיצרף את החותמים להחשב כת אחת, שהרי יכולים לחתום זה שלא בפני זה, ודומה לעדות שכל אחד מעיד בפני עצמו, שאין נפסלים כולם בגלל פסול האחד.

ועוד, הלא בעצם מצד דין 'עדות' אין עדותם כשרה בחתימותיהם על השטר, אם משום 'מפיהם' — ולא מפי כתבם, אם משום שלא נתקבלה עדות בבית דין עדיין. וכל הכשרו של שטר מבוסס על החזקה 'עדים החתומין על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד', והרי דין זה ד'כמי שנחקרה' אינו קיים אלא בעדים כשרים שהם מהוים את השטר, אבל העדים הפסולים הלא אינם עושים את השטר, ואין עליהם דין ד'נחקרה', ושוב אין כאן עדות אלא מפי כשרים. [ואפילו יביאו את השטר לבית דין, הרי זה כמעידים בב"ד נפרד. ועוד, הרי לא התכוונו להעיד בב"ד].

(ופרש שם דעת התוס' שהקשו. ע"ש. ויש להעיר שמדברי הראשונים ז"ל בסוגיא מבואר שאם ידענו שחותמי השטר נתכוונו להצטרף, נפסלו כולם על ידי הקרוב. ומשמע לכאורה דלא כהסברא האמורה).
פרטי הדינים בענין 'נמצא אחד מהן קרוב או פסול' בשטר — ע' בחו"מ מה"י נא, ד.

— שטר שיש בו רווח הפוסל, אם פקח הוא, ימלאנו קודם שיבוא לבית דין בחתימות קרוביו (ראב"ד). ויש חולקים וסוברים שאם בא לידי המלוה או הלוקח לפני מילויו — פסול, כי בשעת מסירתו היה פסול, אלא אם כן נעשה הדבר בציווי המתחייב — הלווה או המוכר. (עפ"י רבנו יונה).

כתב הרא"ש: מילוי קרובים אינו מועיל אלא ביום הכתוב בשטר, אבל מילא לאחר זמן — הרי זה שטר מוקדם ופסול, שהרי בתאריך הכתוב בשטר לא היה לו תוקף, וכאלו נכתב כל השטר לאחר זמן. ואין לומר שבמילוי מתכשר השטר למפרע מאחר והסיר ממנו את אפשרות הזיוף, שאם כן כיצד אתה מוצא שטר שהורחקו עדי שפסול, והלא כשיבוא לבית דין יאמרו לו למלאותו ולהכשירו לשעבר.

אפשר שחייבו להשתמש בשטר זה לכהנים, עכ"פ באותו מקום שתקנוהו. ואפשר שלא קבעוהו חובה (עתוס').

שטר מקושר אינו כשר בפחות משלשה עדים, שלא כגט פשוט שכשר בשנים. וכן חתימות העדים מאחוריו ולא מתוכו כבפשוט. ונחלקו אמוראים על מקום החתימה במדויק, כדלהלן. בכתיבת שנות המלך בשטר מקושר, מוסיפים שנה למלכותו, כאילו מלך שנה קודם, שכך מנהג האומה להקדים שנה למלך, ותקנו חכמים לכתוב כן בשטר מקושר, לשנות ככל האפשר מן הפשוט ולעשות בו חילוקים הרבה וחומרות (כדלהלן קסא: וברשב"ם).

לפי דעה אחת צריך לסיים גט מקושר ב'שריר וקיים' [שהרי חתימותיו אינם בתוך השטר], ולדעה אחרת צריך שחתימות עדין כלים בשיטה אחת, משא"כ בגט פשוט, וכדלהלן. נפקותא נוספת: גט פשוט צריך שיחזור מענינו של שטר בשיטה אחרונה, מאחר ואין למדים משיטה אחרונה (כדלקמן קסב). משא"כ במקושר (עתוס' קסא. ד"ה וניחוש).

דפים קס — קסא

רעג. שטר מקושר —

א. איה מקום החתימות בו, ומה הדין כשישנה מקומם?

ב. כיצד צריך לעשותו כדי שלא יהא אפשר להוסיף בו דברים או לגרוע?

א-ב. שטר מקושר עדין מאחוריו. ואין חותמים בו מתוכו בסוף השטר, ואף לא מבחוץ כנגד סוף השטר (כדי לשנותו מן הפשוט ככל האפשר. רשב"ם ותוס').

לדברי רב הונא (וכן הלכה. רא"ש), חותמים בין קשר לקשר מבחוץ. וצריך לכתוב בסוף הכתב 'שריר וקיים', לסמן סיום השטר שלא יוכלו להוסיף עליו. כתב 'שריר וקיים' והוסיף דברים ושוב כתב 'שריר וקיים' — פסול. וכן אם יש שם מחיקה ותיקון, באופן שלפי מיקום המחק וגודלו אפשר להסתפק שמא היה כתוב שם 'שריר וקיים' ומחקהו והוסיפו שם דברים — פסול. ואף מחיקה שאין בה חשש זה, צריך לקיימה בשטר [קודם ל'שריר וקיים'], כלומר להזכיר את התיבות שעל המחק.

לרב ירמיה בר אבא, העדים חותמים כנגד הכתב מאחוריו, וחתימתם נעשית בכיוון נגדי מן הכתב [כגון שהיה השטר כתוב לרוחבו, חותמים מאחור לאורכו], ומתחילים כנגד שורה התחתונה, באופן שאם יתנוך מן השטר בתחתיתו, יהא ניכר החיתוך בחתימות העדים שמאחור. [ופרשו רב חסדא ומר זוטרא בדרכים שונות כיצד לעשות זאת; אם ע"י כתיבת 'ראובן בן' בשיטה אחת ו'יעקב' בשיטה אחרת, או אף בלא זה — כאשר העדים כלים בשיטה אחת (ע' בבאורים השונים בתוס').]

לדברי רב ירמיה בר אבא, אין צורך ב'שריר וקיים'. וכן בגט פשוט אין צורך מצד הדין ב'שריר וקיים' עפ"י רשב"ם ותוס'. והרמב"ן צדד בזה אבל מהירושלמי הוכיח שאין צריך. ולהלן (קסב) כתבו התוס' והרא"ש שלפי מה שרגילים עתה לכתוב בכל שטר 'שריר וקיים' — הרי זה מעכב.

דף קסא

רעד. חתימת עדי השטר שמצוין בה שמו הפרטי של העד ללא שם אביו, או שם האב בלבד, או שאר סימונים — מה דינן?

רפח

שנינו, 'בן איש פלוני עד' — כשר. 'איש פלוני עד' — כשר. ומבואר בסוגיא שאם כתוב שם העד בלבד ללא 'עד' — פסול. [משא"כ ב'פלוני בן פלוני' כשר אף ללא תוספת 'עד'].
'בן פלוני' ללא תוספת 'עד' — התוס' נקטו בפשיטות שפסול, דלא כמשמעות פרש"י בגטין. מסופר על אנשים מפורסמים שהיו חותמים בצורות וסימנים מסוימים. רב היה מצייר דג. רבי חנינא — חרות דקל. רב חסדא — סמ"ך. רב הושעיא — עי"ן. רבה בר רב הונא — תורן של ספינה. ופרשו (בגטין לו.) שאף על פי שאמר רבן גמליאל, תקנה גדולה התקינו שיהיו מפרשים שמותיהם בגטין מפני תיקון העולם, חכמים אלו היו ידועים סימניהם לכל ע"י כתיב שאלות ותשובות ואגרות שלומות.

דפים קטב — קטג

ערה. א. עד כמה צריכות חתימות העדים להיות סמוכות לגוף השטר? ומה כותבים בשיטה אחרונה של השטר?
ב. שטר שחתומים עליו כמה עדים, חלקם קרובים או פסולים — מה דינו?

א. העדים חותמים בסמוך לכתב, ואם הרחיקו כדי שיטה אחת — כשר, שאין חשש שמא זייף והוסיף דברים מעצמו, כי אין למדים משיטה אחרונה [ולכך אין למדים, משום שלעתים מרחיק העד מן הכתב שורה אחת].

הרחיקו שתי שיטות — פסול, לפי שיכול לזייף ולהוסיף בו דברים לפני החתימה. ומשערים בכתב יד רגיל, ולא בכתב דק של סופר. יש אומרים שנפסל רק בשתי שיטות וארבע אורין, וי"א ב' שיטות וג' אורין. וי"א שיטה אחת וב' אורין.

(רמב"ן הביא מגאון שהלכה כדברי המחמיר — שיטה אחת ושני אורין, לפי שיד בעל השטר על התחונה. ואולם הרי"ף הרמב"ם הראב"ד והרא"ש פסקו ב' שיטין וג' אורין (וכ"ה בשו"ע מה, ט).

הרחקת שורה וחצי — אינה פוסלת.

א. פרשו התוס' ועוד ראשונים שהרחיק עוביה של שורה ומחצה, ולכך כשר, שאין לחוש שידחיק להוסיף שתי שורות בעובי שורה ומחצה. אבל שורה ומחצה באורך — פסול, שאם נסתיים הכתב באמצע שורה והשאירו מחציתה חלק ועוד שורה שלימה, הלא יכול להוסיף מה שירצה באותה מחצית שורה ריקה. ואם נסתיים השטר בסוף השורה והעדים השאירו חלק שורה ומחצה והתמו באמצע שיטה זה לצד זה, יש לחוש שיכתוב דברים בשורת העדים מימנם ויחתוך כל השאר, והרי יתקבל כאן שטר שהוא ועדיו בשורה אחת, שכשר. ואולם אם חתמו זה מתחתיו של זה — אין חשש שיעשה כן [שאינן זה שטר הבא עם עדיו בשורה אחת], הלכך השטר כשר (עתוס', רא"ש, רשב"א ור"ן).

יש מפרשים הגמרא כאופן זה האחרון, שהגיה חלק שיטה אחת שלימה ועוד למטה חצי שיטה (ראב"ד. ובעל העיטור הוסיף לפי"ז שאין למדים משיטה ומחצה שבסוף השטר).

ב. השאיר שתי שורות חלק, אפילו העדים מעידים שלא זייף כלום — השטר פסול, לפי שלא נעשה כתיקון חכמים, ומפיהם של העדים אתה דן ולא על פי השטר (עפ"י רשב"ם ורמב"ן).

ג. כתב רשב"ם שאם מסיים השטר ב'שריר וקיים' — אין לפסול בהרחקת העדים כלל. וגם למדים משיטה אחרונה באופן זה. והתוס' והרא"ש בארו, דוקא עתה שנהגים לכתוב בכל השטרות בסופם 'שריר וקיים' [ואם לא כתב — ייפסל]. ולכך נהגו עתה לקיים המחיקות והתליות בסוף השטר. וכן בגט כותבים 'ודין די יהוי ליכי מנאי' בשיטה אחרונה [מפני